

Муниципалдыг бюджеттиг ниити билигш албан чери
Шуй ортумак ниити билиг школазы Шуй суур муниципалдыг район
“Тыва Республиканын Бай-Тайга кожуун”

Школаның немелде
өөредилге харыылаар
башкызы **көргөн.**
Оорт Ооржак Р.Д.

Директорнун кижизидилге
талазы-биле оралакчызы
чөпшээрээн. 30.08.2024
Хертек Хертек Ш.М.

10-гу класска «Чогаалдың лингвистиктиг анализи»

деп класстан дашкаар курстун

ажылчын программазы

Шуй суур, 2024 чыл.

Тайылбыр бижик

Тыва аас чогаалы болгаш литература кижилерниң медресин сайзырадырынга, сагыш-сеткилин байыдарынга, аажы-чаңын хевирлээринге, чоннуң чаагай чаңчылдарын эдереринге аажок улуг салдарны чедирип турар. Ынчангаш бо программаны тургузарда, школада чорудуп турар шенелде шинчилел ажилдың литература-чурт-шинчилелин удуртулга кылып, эксперимент ажилдың удуртукчузу ф.э.к. Донгак У.А. болгаш методизиниң п.э.к. Кунгаа М.Б. тургусканы «4-8 класстарга немелде номчулга программазы» (2008) программаларынга даянган.

Бо программа 10-гу классчыларның билиг-мергежилдеринге чүүлдештир тургустунган:

- чечен чогаалдың сөзүглелин, темазын, идеязын, сюжедин, маадырларын тодарадып шыдаар;
- бүгү аймактарның болгаш хевирлерниң чогаалдарын аяанныг номчуур;
- бодунуң тургусканы план-биле аас болгаш бижимел-биле чечен чогаал маадырынга характеристика бээр болгаш чаңгыс азы элээн каш чогаалдарның маадырларын деңнеп билир;
- дылдың чурумалдыг аргаларын тыптар, оларның чогаалга ужур-дузазын тайылбырлап билир;
- номчаан чогаалынга аас-биле азы бижимел-биле үнелел берип шыдаар;
- чогаалга чурук чуруур;
- литературлуг теория болгаш словарь номнарын ажыглап билири.

Кол сорулгалары:

- тыва улустуң аас чогаалы болгаш литература аныяк салгалды чаагай идеалдарга, улусчу моральга, ужур-чурумга кижизидер талазы-биле эвээш эвес курлавырлыг болганда, оларны төрөөн чуртунга, чонунга, ооң төөгүзүнге чоргааралды, бойдуска, кижиге, дириг амытаннарга гуманизмче езу-биле хамаарылгалыг болурунга кижизидер;
- чогаалдың идеялиг утказында, уран-чеченинде эң-не чугула чүүлдерни илередип, ооң литература-төөгүлүг болгаш амгы үеге ужур-дузазын тодарадып билиринге өөредир;
- чогаалдың дылын, чурумалдыг аргаларын сайгартып өөредир;
- сөс курлавырын болгаш амыдырал дугайында билиглерин байыдар;
- пунктуация, орфография талазы-биле алган теориялыг билиглерин быжыглаар.

Кичээлдерде ажыглаар чамдык аргалар болгаш методтар:

- киирилде беседа
- аяанныг болгаш тайылбырлыг номчулга
- хостуг айтырыглар эдиртир беседалар
- чурук чурууру
- шээжилээшкин
- боданып харыы тывар айтырыглар
- бижип харыылаар онаалгалар бээри
- шилилгелиг ушта бижилге
- чогаалчы болгаш чогаал дугайында шинчилел ажилдар кылыры.

Ниитизи-биле программада 1 чыл дургузунда 34 шак көрдүнген: теория - 10 шак, практиктиг кичээлдер – 20 шак. Шенелде программаны ф.э.к. Доржу К.Б. база өске-даа башкыларның дуржулгазынга даянып кылган.

Календарь-темалыг планнаашкын. 10 класс.

Кичээл дин №	Кичээлдин темазы	шагы	эртер ай, хүнү	
			план езугаа р	эдилге
1.	Кирилде кичээл. ЛАТ дугайында.	1	06.09.	
2.	Улустун аас чогаалы. Үлегер домактар. Тывызыктар. Дылдың лексиктиг сайгарылгазы.	1	13.09.	
3	Дүрген чугаалар. Дылдың лексиктиг сайгарылгазы.	1	20.09.	
4	С.А.Сарыг-оол. «Аңгыр-оолдун тоожузу» деп романында тоолчургу чугаалар, оюннар..	1	27.09.	
5	Дылдың лексиктиг сайгарылгазы	1	04.10	
6	Куулар Аракчаа. «Кара-Ашактын кускуну» деп чогаалындан экологтуг темага бижиттинген чечен чугаалар.	1	11.10.	
7	Номчулга культуразы. Сюжет кезектеринге сайгарылга.	1	18.10.	
8	ЛАТ кичээли. Теориялык билиглер (гипербола, литота, антитеза аргалары)	1	25.10.	
9	Ч.с. Чогаадыг «Ынак номум»	1	08.11.	
10	Кызыл-оол Т.Д. «Үнүп келем», «Агым» деп шүлүктеринин уран-чечени (эпитет, метафора, деннелге, диригжидилге)	1	15.11.	
11	Практиктиг кичээл	1	22.11.	
12	«Серен-оол В.С. – төрөөн черинин алгакчызы» (беседа)	1	29.11.	
13	ЛАТ кичээли. Ономастика.	1	06.12.	
14	Сөзүглелдер-биле ажыл.	1	13.12.	
15	Сөзүглелдин грамматиктиг сайгарылгазы.	1	20.12.	
16	Стилистика дугайында билиг.	1	10.01.	
17	Стильдер	1	17.12.	
18	Чугаалажыр стиль	1	24.12.	
19	Ном стили	1	17.01	
20	Публицистика стили	1	24.01	
21	Чечен чогаал стили	1	31.01.	
22	Синонимика		07.02.	
23	Сөзүглелдер-биле ажыл	1	14.02.	
24	Ч.т. Портрет чурумалының онзагайы.	1	21.02.	
25	Практиктиг кичээл	1	28.02.	
26	Психологтуг характеристика бээри.	1	13.03.	
27	Практиктиг кичээл	1	20.03.	
28	Пейзаж чурумалы. Интерьер чурумалы.	1	03.04.	
29	Шии чогаалынга аянын номчулга.	1	10.04.	
30	Практиктиг кичээл. Дылдың лексиктиг курлавыры.	1	17.04.	
31	Чогаалда овур-хевирлер.	1	24.04.	
32	С.А.Сарыг-оол. «Аңгыр-оолдун тоожузу» деп роман-дилогиязындан эгелер сайгарылгазы.	1	08.05.	
33	Ч.т. Троптар (доора, көжүргөн уткада сөстөрнүн) чогаалда ажыглаттынганы.	1	15.05.	
34	Түңнел кичээл. Рефераттар дужаары.	1	22.05	

Ажыглаар литература:

- «Тыва улустун аас чогаалы», Кызыл, 1976
- «Тыва тывызыктар», Курбатский Г.Н.; Кызыл, 2002
- «Дүрген чугаалар», Орус-оол С.М.; Кызыл, 1994
- «Матпаадыр», Кызыл, 1991
- «Аңгыр-оолдун тоожузу», Сарыг-оол С.А.; Кызыл, 2008
- «Кара-Ашактын кускуну», Куулар А.С.; Кызыл, 1988
- «Шын» солундан материалдар (1994-2009)
- «Сылдысчыгаш» солундан материалдар (1996-2010)
- «Башкы» сеткүүлүнден материалдар (1993-2010)